

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1988
FORFATTER:	Thorkild Hamming
TITEL:	Kolding og sønderjyderne.
KORT RESUME:	Sønderjydske foreninger (fra 1867-) i Kolding og deres virke.

Kolding og sønderjyderne

Af Thorkild Hamming

I kraft af sin beliggenhed havde Kolding i århundreder været bindeled mellem kongeriget og hertugdømmerne, da katastrofen ramte Danmark i 1864. Denne position indtog Kolding imidlertid også efter, at den danske konge havde »renonceret på alle rettigheder til hertugdømmerne«, som det udtrykkes i den fredstraktat, som blev undertegnet i Wien den 30. oktober 1864.

Efter afståelsen af hertugdømmerne aflagde Christian IX besøg i Kolding den 7. december 1864 og mødtes ved den lejlighed med henved 5000 sønderjyder. Deres ordfører P. Skau, Bukshave, vandt kongens særlige bevågenhed og kunne altid senere opnå privat foretræde, når han anmodede om det. Samme gunst er næppe blevet bonden og lægprædikanten i Dons Peter Larsen Skræppenborg til del. Han gjorde sig ganske vist også bemærket ved den lejlighed, men på mindre heldig vis, idet han under kongens køretur gennem byen trængte sig hen til vognen og udtalte tvivl om kongens danske sindelag. Kongen svarede kort og værdigt, at han var født slesviger og som sådan regnede sig for at være dansk.

Når kongen følte sig som dansk, og det er der ingen grund til at betvivle, at han gjorde, var det dog nok snarere fordi han havde opholdt sig i København fra sit 14. år, end fordi han var født i det sydligste Slesvig. Ingen af hans søskende og kun ganske få af befolkningen så langt mod syd i det gamle hertugdømme var dansksindede. Det var derimod den helt overvejende majoritet i Nordslesvig, hvad vi kan se af stemmetalene fra valget til den tyske rigsdag i 1867.

Allerede da må der have boet en del sønderjyder i byen lige nord for den nye landegrænse, for den 15. september 1867 stiftedes Sønderjydsk Samfund for Kolding og Omegn. Det optog enhver hæderlig mand, som var født i Sønderjylland, og det betragtedes som en selvfølge, at man ved Sønderjylland forstod alt, hvad der lå syd for Nørrejyllands gamle grænse, så de otte sogne blev altså regnet med. Sønderjydsk Samfund i København, der blev stiftet året før, eksisterede kun i et par år, og der er intet, der tyder på, at Koldingsamfundet var mere levedygtigt.

Det var imidlertid et andet »S.S.«, som blev stiftet i Kolding i 1877 på initiativ af Jep Fink i Hejls. Han havde under indtryk af den begyndende fortyskning af børneskolen i Nordslesvig fattet en plan om at hjælpe unge sønderjyder til et højskoleophold i Danmark. Han drøftede sagen med sognets præst og med bogtrykker Konrad Jørgensen, og de enedes om at samle en kreds af mænd, som de havde tillid til, og på et møde i Kolding blev der nedsat et udvalg, der hurtigt fik opbygget et net af tillidsmænd rundt i landet for organisationen med det gådefulde navn S.S., som nogle tydede som en forkortelse for Sønderjydsk Samfund, andre udlagde som Sønderjydsk Skolehjælp, mens navngiveren pastor Sveistrup i Vejen hævdede, at det stod for Stille Syssel.

En af de mest aktive, engagerede og ikke mindst originale blandt organisationens mange tillidsmænd, var friskolelærer Morten Eskesen i Odense. I 1884 flyttede han til Kolding, hvor han efterfulgte Konrad Jørgensen som forretningsfører for S.S. — en ejendommelig

stillingsbetegnelse af hæfte på denne særprægede personlighed, sagamanden og folkesangeren, der drog ud på Kongens Togt, som han kaldte sine rejser i sagens tjeneste. Med sin frimodige evne til at færdes med lige værdighed i borg og hytte, var han en velset gæst overalt, hvor han kom frem både nord og syd for Kongeåen — i kongeriget for at skaffe penge, i Sønderjylland dels for at agitere for højskoleophold i Danmark, dels for at bringe bud fra det gamle land. Hvor han færdedes, sang han sine kæmpeviser — også ved et møde i Sønderjydsk Forening i Kolding ved kaffebordet efter foredraget, hvor han rejste sig og sang den gamle vise om Hr. Vismær i Elvehjem, som foredragsholderen havde hentydet til. Han sang den, som kun han kunne det. I begyndelsen var der nogle, der så på hinanden og smilte, men inden han var nået midt hen i visen, havde han alle med i omkvædet. Og da var der ingen mer', der smilte.

Begivenheden må formentlig have fundet sted i 1904, hvor pastor Tomasson fra Horsens — der har givet historien videre til eftertiden — var taler i Sønderjydsk Forening. Om Eskesen ellers har haft sin gang der, ved jeg ikke, men forsamlingens første reaktion på hans optræden tyder ikke meget på det. Sikkert er det imidlertid, at han i foreningens første år ikke kunne melde sig ind i den, for dengang optog den kun udvandrede sønderjyder.

De udvandrede sønderjyder

Den 10. april 1888 mødtes på gæstgivergården »Nordslesvig« nogle af de udvandrede sønderjyder, der havde fundet deres nye hjem på Koldingegnen. De drøftede en plan om at søge kontakt med den danske udenrigsminister Otto Rosenørn-Lehn for at formå ham til at tage initiativ til, at Danmark skulle gøre forrestillinger over for det mægtige tyske kejserrige angående den chikane, som lovligt udvandrede sønderjyder blev udsat for, når de tog på besøg hos deres familie og venner i den gamle hjemstavn.

På mødet vedtog man en adresse, som blev overbragt ministeren af en lille delegation. Den kunne imidlertid ikke bevæge ham til at love at ville foretage sig noget i sagen. Og da nye sendemænd heller ikke kunne overtale Hans Excellence, besluttede man at realisere de planer om at stifte Foreningen af udvandrede Sønderjyder, som man allerede på mødet i april

Morten Eskesen.

havde pålagt et udvalg at udarbejde vedtægter for.

I løbet af et par uger i august fik man ikke alene oprettet foreningen med vedtægter og bestyrelse, men også valgt »kredsformænd« i 18 sogne i Koldings opland.

Allerede efter et fællesmøde, som de dengang eksisterende sønderjydske foreninger holdt i Fredericia den 25. november 1888 — Koldingforeningen var den fjerde i rækken — blev det besluttet at ændre foreningens navn til Sønderjydske Forening af 1888. Det nye navn betød dog ikke, at man også ændrede optagelsesbetingelserne. Medlemskab var fortsat forbeholdt udvandrede sønderjyder, og dem har der sikkert boet en del af på Koldingegnen.

Forhistorien er den, at mange unge sønderjydske mænd var udvandret for at undgå at blive indkaldt til de prøjsiske krigsstyrker. Hvor mange, der valgte at udvandre for at unddrage sig denne meget restriktive og langvarige værnepligt, der også medførte krav om aflæggelse af faneed til kongen af Prøjsen, ved vi ikke med sikkerhed. Dels er udvandringstallene ikke præcise, dels havde udvandringerne også andre årsager. Men det er uomtvisteligt, at udvandringerne udgjorde et dræn fra den lille nordslesvigske befolkning, der stagnerede i årtier efter, at Prøjsen med sejren over Østrig og den efterfølgende fredsslutning i Prag i 1866 var blevet enehersker i den danske konges tidligere hertugdømmer og havde genindført almindelig værnepligt, der havde hvilet det første par år efter Danmarks afståelse af hertugdømmerne, hvor de var blevet administreret som besatte områder.

Hovedparten af udvandringsstrømmen gik til Amerika, men navnlig i de første år valgte mange at slå sig ned i Danmark bl.a. i tillid til, at den mulighed for Nordslesvigs genforening med Danmark, som blev stillet i udsigt i Pragerfredens artikel V, måtte blive virkeliggjort.

Vi har ingen tal på, hvor mange sønderjyder, der valgte at bosætte sig på Koldingegnen, men af de offi-

cielle statistikker kan vi se, at hovedparten af de udvandrede sønderjyder, der bestemte sig for at slå sig ned i Danmark, fandt deres nye hjem i de jyske landdistrikter, og det er nærliggende at antage, at en ikke ubetydelig del af de 20.000 sønderjyder, der befandt sig i Danmark i årene omkring foreningens stiftelse, har valgt at bosætte sig så nær den gamle hjemstavn som muligt, så de otte sogne og de øvrige landkommuner i Koldings opland har sikkert givet plads for mange af dem. At Kolding by også har modtaget et efter byens størrelse ikke ubetydeligt antal af den tids flygtninge, kan folketællingen i 1880 give et fingerpeg om. Alene af Østergades beboere registreres næsten 9% som født i Sønderjylland.

Da sønderjyderne på Koldingegnen dannede deres forening, havde den som sit nærmeste erklærede mål at arbejde for, at udvandrede sønderjyder kunne aflægge besøg i deres gamle hjemstavn uden at blive chikaneret af de tyske politimyndigheder, og man gjorde i løbet af foreningens første leveår forskellige tilfølb til at leve op til dette mål. Allerede på bestyrelsens møde den 5. oktober 1888 blev det pålagt sekretæren »at forespørge underhaanden hos Udenrigsministeriet, paa hvad Maade den preussiske Anordning ang. Udvisningerne skal forestaaes«. Den 3. januar 1889 havde bestyrelsen et møde med rigsdagsmand Gustav Johannsen fra Flensborg, der erklærede sig villig til at tage udvandringsspørgsmålet op i den prøjsiske landdag, hvor han også havde sæde. På samme møde blev det besluttet at foretage en henvendelse til den danske rigsdag, og på et bestyrelsesmøde et par uger senere blev det vedtaget at sende to af bestyrelsens medlemmer til København »for ved eventuelle Henvendelser til Regjering, Rigsdag og private Mænd at arbejde for Foreningens Interesser«. På samme møde besluttede man at foretage en fornyet personlig henvendelse til chefen for grænsegendarmeriet, oberst von Marcher »for om muligt at formaae ham til at tage sig af den af os rejste Sag ang. Forholdene ved Grænsen«.

Forhandlingsprotokollen melder intet om, hvad der kom ud af de mange initiativer, men i tidsskriftet Sønderjyden (2. årg. nr. 9 1889) gengives følgende skrivelse dateret 29. august 1889 og underskrevet af Udenrigsministeriets direktør P. Vedel:

»Bestyrelsen for den sønderjydske Forening af 1888 (Sønderjydske Forening for Kolding og Omegn) har under 8. Februar og i Maj ... anholdt om Udenrigsministeriets Bistand til at forsøge at bevæge den preussiske Regjering til at tillade de i Nærheden af den dansk-tydske Grænse bosatte udvandrede Sønderjyder uhindret at færdes syd for Grænsen i kortvarige Forretnings- eller Familienliggender.

I Henhold til de i denne Anledning underhaanden indhentede Oplysninger beklager Ministeriet herved at maatte besvare Bestyrelsens Andragende derhen, at det formentlig vil være ganske unyttigt at rette Henvendelse i det paa-gældende Øjemed til den preussiske Regjering. Denne fastholder endnu som Princip, at de, navnlig for at undgaa Værnepligten, udvandrede Indvaanere ikke uden speciel Tilladelse maa vende tilbage til deres tidligere Hjem, endog for kortvarige Besøg. Dette Princip gennemføres med Strenghed saavel over for de til Danmark Udvandrede som for de øvrige Grænselandes og Amerikas Vedkommende, og det motiveres ved, at disse Besøg af Personer, der have unddraget sig Værnepligten, bidrage til at ophidse den i saa Henseende mindre heldigt stillede Grænsebefolkning.

Der vil saa fremdeles ikke være andet tilbage at gjøre, end i de enkelte specielle Tilfælde at søge om den preussiske Regjerings Tilladelse til hvert enkelt Besøg.«

Længe før foreningen modtog dette brev, var bestyrelsen dog kommet til erkendelse af, at der ikke var

udsigt til, at den megen møje ville give resultater og havde kastet sig over andre opgaver.

Efterskolen i Hejls

På mødet i Fredericia i november 1888 var det blevet besluttet at arbejde for et yderligere samarbejde, og resultatet af denne beslutning blev, at der på årsdagen for Koldingforeningens stiftelse ved et nyt fællesmøde i Odense blev dannet en sammenslutning af de sønderjyske foreninger, der siden Fredericiamødet var blevet forøget med en lille halv snes. Den nye landsorganisation fik navnet De samvirkende sønderjyske Foreninger (DssF), der udover at støtte udvandrede sønderjyder og arbejde for oplysning om Sønderjylland skulle støtte enhver lovlig bestræbelse for vedligeholdelsen af danskheden i Sønderjylland.

Og danskheden i Sønderjylland havde sandelig støtte behov i 1889, hvor der trådte en ny sprogforordning i kraft, der næsten helt fortrængte det danske sprog fra skolen, idet undervisningssproget fra skoleårets begyndelse 1. april 1889 udelukkende skulle være tysk, bortset fra fire ugentlige religionstimer, hvor der fortsat skulle undervises på dansk.

Der rejste sig straks en storm af protester i Nordslesvig mod sprogforordningen. En protestadresse samlede over 13.000 underskrifter, og Gustav Johannsen bragte ved flere lejligheder sagen frem i landdagen. Det er en nærliggende tanke, at det magtmisbrug, som sprogforordningen var udtryk for, og den reaktion det fremkaldte i Nordslesvig, var medvirkende til, at der — stærkt tilskyndet af den sønderjyske forening i København — blev oprettet så mange sønderjyske foreninger i Danmark i månederne omkring forordningens ikrafttræden og til at DssF blev stiftet. I hvert fald er det notorisk, at det var det danske sprogs vilkår i de nordslesvigske skoler, der var afgørende ved den nye landsorganisations valg af sin første store arbejds-

opgave: oprettelse af en efterskole for sønderjyske piger og drenge.

Et særligt udvalg, der havde fået til opgave at arbejde med sagen, kunne allerede på et møde på Hotel Kolding den 5. maj 1891 træffe beslutning om overtagelse af en privat fortsættelsesskole i Hejls (der i øvrigt i flere år havde haft mange sønderjyske elever) leje af forsamlingshuset i Hejls til gymnastiksal samt ansættelse af forstander og lærer. Ved DssF's årsmøde i Kolding den 9. og 10. august s.å. aflagde udvalget beretning om skolesagen, og der blev valgt en skolebestyrelse med pastor M. Mørk Hansen i Vonsild som formand. Blandt de øvrige bestyrelsesmedlemmer var DssF's hovedkasserer, proprietær H. L. Raffnsøe fra Åstorp i Taps sogn og gårdejer J. P. Skau, Sandagergård i Eltang. Den 5. oktober 1891 blev skolen indviet, og undervisningen af vinterholdets 30 elever kunne begynde — og dermed et skolearbejde, der — finansieret af DssF — med vekslende tilslutning fortsatte til krigen i 1914 satte en stopper for arbejdet.

Mørk Hansen, der før 1864 havde været sognepræst i Felsted sydøst for Åbenrå, kan man læse om flere an-

Efterskolen i Hejls.

dre steder. Ligeledes Raffnsøe — sognekongen med de mange tillidshverv. Men det tredje bestyrelsesmedlem fra Koldingegnen finder man kun meget sparsomme oplysninger om. Der er imidlertid grund til at hæfte sig ved navnet i denne fremstilling. J. P. Skau deltog nemlig i mødet på »Nordslesvig«, og han blev valgt til formand for Foreningen af udvandrede Sønderjyder på den stiftende generalforsamling på Hotel Kolding den 12. august 1888. Han var selvfølgelig selv udvandret sønderjyde, født i 1856 som søn af P. Skau, Bukslave i Fjelstrup, og således brorsøn til Laurids Skau. J. P. Skau udvandrede — eller, som faderen skriver i sine erindringer, blev udskreven — til Danmark i 1873. Efter skoleophold og nogle år som forpagter overtog han i 1885 Sandagergård efter sin svigerfader. Han var medlem af foreningens og efterskolens bestyrelser, til han rejste fra egnen i 1901.

Tilgængelige kilder giver ikke megen oplysning om foreningens virksomhed i Skaus formandstid. Forhandlingsprotokollen indeholder som hovedregel kun meget kortfattede beslutningsreferater, og den beretter intet om, hvorvidt beslutningerne blev ført ud i livet. Gentagne henstillinger fra DssF's formand om at undgå, at møder med sønderjyske talere blev overværet af avisreferenter og at være opmærksom på, at referater ikke må »dumpe ind i Dagspressen, uden i forvejen at være blevet kritiseret og censureret af Bestyrelserne, og det efter en skarp Maalestok«, har næppe virket stimulerende på avisernes interesse for foreningens aktiviteter. Denne meget afvisende holdning til »avis skrivi-erierne«, som det udtryktes, skyldtes angiveligt et hensyn til de sønderjyske talere, der blev holdt under skarp kontrol af nidkære prøjsiske myndigheder, som man — måske med rette — forestillede sig også fulgte med i danske provinsavisers omtale af forholdene syd for Kongeågrænsen.

Sønderjysk Forening for Kolding og Omegn — som blev foreningens officielle navn i 1889 — var allerede, da den bestemte sig for denne navneændring, med

sine 226 medlemmer langt den største af landets 14 sønderjyske foreninger, der tilsammen havde 1284 medlemmer. Alligevel besluttede man på generalforsamlingen i 1890 at ændre vedtægterne, så at »enhver uberygtet dansk Mand« kunne blive medlem. Man sikrede sig dog, at bestyrelsen udelukkende skulle bestå af sønderjyder, og »med Hensyn til Forstaaelse af Ordet Sønderjyde vedtoges det at bestemme, at enhver, der er født i de 8 forhenværende sønderjyske Sogne før 1864, er Sønderjyde, de i samme Sogne senere fødte henregnes til fødte i Kongeriget«.

De ændrede optagelsesbetingelser bragte medlemstallet yderligere i vejret. På generalforsamlingen i 1895 kunne formanden meddele, at medlemstallet nu havde passeret 300. Dog var det som venteligt ikke generalforsamlingen, der lokkede, for der mødte kun ca. 20. Heller ikke den ret beskedne foredragsvirksomhed trak de mange medlemmer til huse, med mindre der var fællesspisning med efterfølgende dans. De årligt tilbagevendende sommerudflugter var også meget yndede, og de gav færre problemer end balaftnerne, der på en generalforsamling gav anledning til nogen diskussion, der imidlertid mandede ud i en beslutning om, »at alt bliver som hidtil«. Man måtte dog nogle år senere beslutte ikke at optage medlemmer ved indgangen på balaftnerne.

Det billede, der tegner sig af foreningens virke gennem den første snes år, er, at den nærmest har haft karakter af en hjemstavnsforening, dog med det tydelige præg, at hjemstavnen var under fremmedherredømme. Det bør også fremhæves, at foreningen i disse år havde så betydelige personligheder som Jens Jessen, H.P.Hanssen, P.Skau, Bukshave, Jørgen Skrumsager, Københoved, Jens Nørregaard og Ludvig Schrøder som talere.

Værd er det også at bemærke, at foreningen i 1895 med ca. 300 medlemmer magtede »til Hjemmene derovre« — dvs. til Sprogforeningen i Åbenrå — at sende »2600 Bind dansk Litteratur foruden 500 saa

godt som nye Læsebøger«, samt at den i 1899 og 1900 formidlede støtte til ofrene for de von Køllerske masseudvisninger med hhv. 2.000 og 4.000 kr. Det var mange penge på den tid, hvor efterskoleforstanderen i Hejls fik en årsløn på 1800 kr. På årsmødet i 1899 takkede landsformanden Koldingforeningen for den store indsats i forbindelse med hjælpen til de udviste. Hvor pengene kom fra, blev ikke berørt, hvad der også ville have været ganske overflødig, da det i forvejen var en kendt sag for alle tilstedeværende medlemmer af overbestyrelsen, som var den pompøse betegnelse for DssF's repræsentantskab. De foreninger, som de repræsenterede, skulle af deres kontingentindtægter foruden 5% til formanden til administrationsudgifter betale 25% til Fælles- og Skolefonden, hvortil ydermere de enkelte års overskud skulle overføres. Det var denne fond, der også havde andre indtægter, som sikrede efterskolens drift og gjorde det muligt at yde støtte til forskellige formål i Sønderjylland og altså hjælpe de udviste i den første svære tid. Allerede året efter i 1901 kunne fonden bekoste udgivelsen af Franz v. Jessens store Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, der i 1906 udkom i en fransk udgave, der blev en væsentlig kilde for udlændinge, der beskæftigede sig med de sønderjyske problemer.

Der blev på overbestyrelsens årsmøder fra enkelte foreninger givet udtryk for nogen utilfredshed med, at det — som DssF's vedtægter var formuleret — i realiteten kun var muligt for de lokale foreninger at afholde udgifter til medlemsaktiviteter og at de således ikke på eget initiativ kunne støtte den sønderjyske sag, men altid måtte forelægge ønsker om økonomisk hjælp for overbestyrelsen eller dens forretningsudvalg. Bestemmelsen hvilede imidlertid på en flertalsbeslutning, og den blev respekteret af langt de fleste foreninger, der erkendte, at deres mange relativt beskedne bidrag var en nødvendig forudsætning for, at DssF kunne påtage sig store og væsentlige opgaver, som f.ex. bygning af en ny skole i Hejls i 1894, og træde til med midler, der

De samvirkende sønderjyske foreningers overbestyrelse 1891 på Skamlingsbanken. Fotograferet af M.A. Caprani.

virkelig battede, hvor hjælp var nødvendig. Koldingforeningen var ikke blandt de få, der skejede ud – heller ikke med de mange bøger til Sprogforeningen. Det var kun pengene, der skulle rundt om København.

Skau, der såvel efter forhandlingsprotokollen som DssF's medlemsblad Sønderjyden at dømme, tabte lidt af pusten i sine sidste formandsår, afgav formandsposten et års tid før han flyttede fra egnen og blev efterfulgt af Michele Alessio Caprani. Navnet tyder snarere end sønderjysk på italiensk afstamning. Han var da også sønnesøn af den italiensk-fødte Koldingkøbmand af samme navn, men var født i Åbenrå i 1860, meldte sig som udvandret sønderjyde allerede på mødet den 10. april 1888 og var en af dem, der var i au-

diens hos udenrigsministeren kort før foreningens stiftelse. Han var medlem af den første bestyrelse, indtrådte igen i 1896 og sammen med købmand Hans Have, der var foreningens kasserer, havde han trukket det store læs med uddelingen af de mange penge til de udviste. Det helt dominerende arrangement i hans korte formandstid tyder på, at han ikke blot kunne dele penge ud – i hvert fald gav en stor fest i januar 1902 på Kolding Teater, hvor folkedans og tableauer fra den første slesvigske krig var slagnumrene, et overskud på kr. 713,20, »hvoraf bortgaves 100 kr. til Kolding Børnehjem, medens Resten indgik til de samvirkende Sønderjyske Foreningers Hovedkasse«.

25 år med Hans Have i formandsstolen

Caprani blev i 1904 efterfulgt af Hans Have, der havde siddet i bestyrelsen fra foreningens stiftelse og gennem alle årene røgtet kassererhvervet. Hans navn huskes endnu i Kolding, om ikke af andre grunde så fordi en af byens veje bære hans navn. Begrundelsen for at net-

Hans Have, formand 1904-1929.

op denne vej umiddelbart sydvest for Kristkirken fik Hans Haves navn er naturligvis hans indsats som formand for den kirkekomité, der stod for bygningen af den nye kirke. Der er imidlertid mange andre grunde til at mærke sig denne dygtige og driftige forretningsmand, der gjorde en betydelig indsats på mange andre områder: som byrådsmedlem, formand for gade- og vejudvalget, i Skamlingsbankeselskabets og Hejls Efterskoles bestyrelse, i Grænseforeningens hovedbestyrelse og i mere end 40 år i bestyrelsen for Sønderjysk Forening for Kolding og Omegn, som han var formand for i 25 år.

Have var født på en gård i Vonsbæk ved Haderslev Fjord i 1857. Han udvandrede til Danmark i 1874 — det skulle ske senest tre måneder efter det fyldte 17. år, hvis indkaldelse til tysk militærtjeneste skulle undgås. Efter en tid som karl på Christiansminde i Vonsild kom han på Ryslinge Højskole, hvor han lærte Vilhelm Birkedal og den senere Vonsildpræst Johs. Clausen at kende — et bekendtskab, der fik betydning for ham livet igennem. Efter højskoleopholdet blev han indkaldt til infanteriet, hvor han gjorde tjeneste 16 måneder i Odense, og da han dels ventede, at §5 snart skulle blive opfyldt, dels ikke have råd til at købe gård i Danmark, bestemte han sig efter hjemsendelsen for en handelsuddannelse, og i 1883 blev han selvstændig forretningsmand — de fleste år i korn- og foderstofbranchen.

Da Have i 1929 blev interviewet i anledning af sit 25 års formandsjubilæum og en lidt forsinket markering af foreningens 40 års jubilæum, svarede han på interviewerens spørgsmål om, hvordan foreningen blev drevet før hans formandstid, at der ikke var sket de store forandringer bortset fra, at man dengang havde dans ved næsten alle møderne, og han gav udtryk for, at han »så nødig vil ind paa det med Dansen igen, selv om det kniber at faa de Unge med«. Helt opgivet dansen havde man dog ikke, for så sent som i 1926 kunne avisen slutte sit referat af generalforsamlingen med, at

Forlystelsesetablissementet Alhambra ca. 1900. Her fandt mange af foreningens arrangementer sted.

efter kaffen »spillede Musikken op og saavel ældre som unge Medlemmer dyrkede Dansen i nogle Timer«, og samme år holdt foreningen julebal på Industrien.

Sommerudflugterne og »fællesspisningerne« var også en tradition, der blev holdt i hævd i den første halve snes år af Haves formandstid. Og da foredragsvirksomheden fortsattes efter nogenlunde samme retningslinjer som tidligere, blev navne som Franz v. Jensen, Andreas Grau, Gudmund Schütte, Karl Larsen, P. Lauritsen og H. Rosendahl føjet til talerlisten. De to sidstnævnte talte den 29. oktober 1913 ved foreningens store fest i anledning af Carl Plougs hundredårsdag, et arrangement, der »vandt overordentlig stor Tilslutning«. Samme år havde man i august fejret forenin-

gens 25 års jubilæum med en tur pr. bane til Hejls Efterskole, hvor der blev drukket kaffe. Efter hjemkomsten var der fællesspisning på Alhambra kl. 6 og derefter sammenkomst i haven. Deltagelse i hele arrangementet kostede 3.50 kr.

I 1914 lagde man hårdt ud med generalforsamling og hele fem medlemsmøder i løbet af seks uger. Om det har været led i en plan om et ændret aktivitetsniveau, lader sig næppe opklare. Derimod kan man se af forhandlingsprotokollen, at foreningen indstillede enhver aktivitet i de følgende fire år bortset fra et bestyrelsesmøde i november 1915, hvor »Formanden meddelte Grundene for at Foreningen ikke har afholdt Møder under den nuværende Verdenskrig«. Disse grunde har sekretæren imidlertid ikke nedfældet,

men de kan formentlig findes i følgende skrivelse, som formanden for DssF sendte til formændene for de sønderjyske foreninger ved krigsudbruddet i 1914:

Hr. Formand for Sønd. For. f

Da vi jo ikke ved fra Dag til Dag, hvad der kan ske, tillader jeg mig at henstille til Dem, baade i det almindeliges og egen Interesse, at bringe til Side eller tilintetgøre alle Papirer, vore Foreninger, den sønderjydske Sag eller Sønderjyderne vedrørende, saasoni Breve, Sønderjyden, Aarslister, Regnskaber m. m., kort sagt Alt, hvad der under en mulig Indrykning af fremmede Tropper kan virke compromiterende.

Som Formand

AX. CARSTENS.

Hvor hårdt Have og hans sekretær er faret frem i foreningsarkivet, efter at have modtaget denne svada er ikke godt at vide. Det er jo ikke sikkert, at der har været stort at bringe af vejen, hvorom alting er, så er det beskedent, hvad der er levnet til eftertiden. I øvrigt kunne Axel Carstens med sit kendskab til tysk politisk nidkærhed have sine gode grunde til at nære ængstelse ved krigens udbrud, hvor ingen kunne garantere for Danmarks skæbne.

Efter at have dukket hovedet i fire år, kunne man ved krigens afslutning tage arbejdet op igen, og der kunne have været nok at tage fat på. Et møde den 29.

januar 1919 om Flensborg med redaktør A. Svensson og student Bjørn Kraft som talere kan næppe tages som noget tegn på, hvor formanden og den øvrige bestyrelse stod i den begyndende strid om afstemningszoner og grænsedragning, for det fremgår, at mødet blev holdt efter opfordring. I det hele taget gik man meget stille med dørene i månederne frem til afstemningerne og genforeningen. Det har sikkert også været klog politik, hvis man ville holde sammen på foreningen, der selvfølgelig har haft både H. P. Hanssen-tilhængere og Flensborg-folk blandt sine medlemmer — ja vel også nogle, der foretrak grænsen draget ved Dannevirke. Hvor Hans Have har haft sit hjerte, kan man dog ane, når han så sent som i 1929 gik imod et forslag om at indbyde H. P. Hanssen til at tale i foreningen. Kloppenborg-Skrumsager, Peter Grau og Maren Sørensen, Valsbøl var mere efter hans hoved. De kunne i øvrigt også skaffe fulde huse.

I 1920 gik DssF i opløsning og som ny paraplyorganisation for de sønderjyske foreninger opstod Grænseforeningen, hvis politik man i det store og hele fulgte i Kolding. Man gik med fuld musik ind i salget af Dybbølmærker og opnåede fine salgsresultater — blandt provinsbyer kun overgået af Odense og Ålborg.

Der blev også lagt stor energi i arbejdet for at støtte danskheden syd for den nye grænse: indsamling af penge, tøj og bøger, der blev sendt til Flensborg, organisering af Flensborgbørns ferieophold på Koldingeggen samt hjælp til skolearbejdet og pressen i Sydslesvig. Et par opfordringer fra Grænseforeningen om at overtage et fadderskab i Sydslesvig sad man dog overhørig. Fadderskabsarbejdet gik foreningen først ind i nogle år senere — og det blev i første omgang et fadderskab nord for grænsen, valget faldt på.

Ny kurs

Have døde i 1929 og blev efterfulgt af farver Vilh. Utzon. Han havde været bestyrelsesmedlem i 18 år og

var 74 år, da han overtog formandshvervet — altså et par år ældre end sin forgænger. Det kan således ikke hævdes, at der var tale om et generationsskifte på formandsposten, men alligevel skiftede foreningen karakter i løbet af Utzons korte formandstid, hvor medlemstallet blev fordoblet. De første varsler om nye tider kom allerede på generalforsamlingen i 1930, hvor kassereren i alvorlige vendinger gjorde opmærksom på, at der måtte gøres et målbevidst arbejde for at få medlemstallet bragt i vejret og nu, hvor han ikke længere var undergivet Haves tugt, i fuld offentlighed måtte frem med, at foreningen i 15 år havde »reklameret med de 500 medlemmer, der gav os ret til at sende to delegerede til sendemandsmødet — men vi har ikke haft dem!« Efter dette intermezzo gik man over til et bestyrelsesvalg, der var uden fortilfælde i foreningens historie. Generalforsamlingen ville ikke uden videre genvælge de fem bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, og der blev udtrykt ønske om, at bestyrelsen måtte få en mindre ensidig sammensætning, da foreningen burde være et sted, hvor både Flensborg-folk og H. P. Hanssen-folk kunne samles.

Resultatet blev, at to gamle bestyrelsesmedlemmer faldt — den ene, Nis Hansen Hjort, havde været med i 27 år lige fra dengang, hvor alle bestyrelsesmedlemmer skulle være sønderjyder. Han kom dog ind i varmen igen ved den næste generalforsamling, og på sin 90 års fødselsdag i 1941 blev han udnævnt til æresmedlem — en hæder, der tidligere kun var overgået Mørk Hansen og P. Skau, Bukshave. Den nidkære kasserer reddede sig med nød og næppe igennem til Haves ledige mandat, der kun sikrede sæde i bestyrelsen i et år. Han klarede dog også skæret året efter. Nyvalgt blev redaktørerne N.E. Therkilsen og Helge Knudsen, og disse valg blev starten på den mangeårige tradition, at byens ledende pressemænd sad i foreningens bestyrelse.

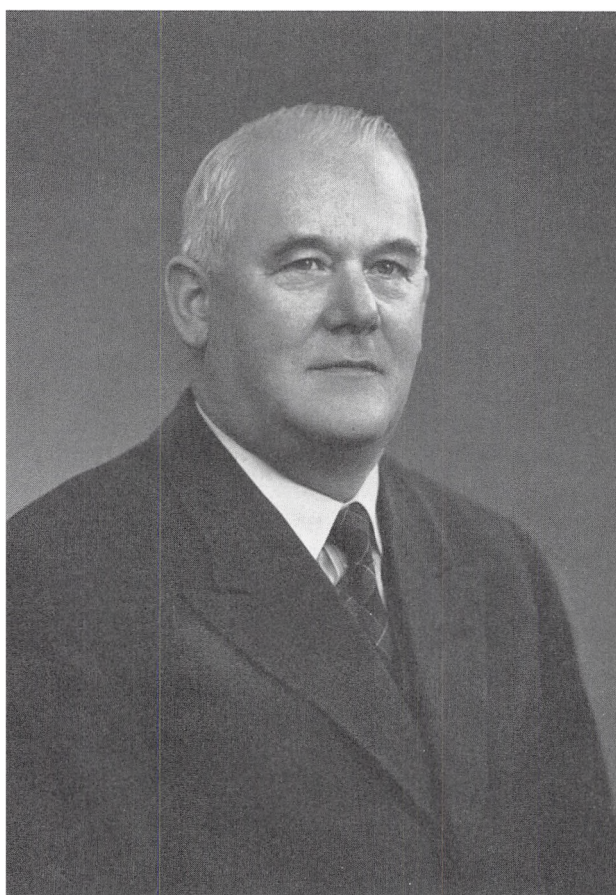
Redaktør Therkildsen blev valgt til sekretær, hvad protokollen bærer tydeligt præg af i hele Utzons for-

mandsperiode, der blev indledt med en stor fest i anledning af 10-årsdagen for afstemningen i I. Zone. Den neutrale holdning kom også til udtryk nogle måneder senere, hvor man afholdt en koncert med Broager Strygeorkester og et par år efter med et stort møde med filmforevisning og foredrag af polarforskeren Lauge Koch.

Så kunne man ind imellem tillade sig at lade Jacob Kronika, Niels Kjems og Samuel Münchau berette om mindretallets vilkår syd for grænsen. Det var dog ikke disse aktiviteter, der satte skub i medlemstegningen, det sørgende rejsesekretær Lawaetz fra Grænseforeningen for. Efter hans indsats kom medlemstallet op på 1.149. Ganske vist forsvandt 200 af dem i løbet af det følgende år, men man sad dog tilbage med en fordobling i forhold til det bedrøvelige resultat, som kassereren besværede sig over i 1930, og det høje medlemstal blev fastholdt i resten af Utzons tid.

Hans efterfølger Jes Beirholm kunne også og uden rejsesekretærhjælp fremvise stigende medlemstal, der kulminerede med 1.692. Det var ganske vist i 1948, hvor Sydslesvigrøret var på sit højeste, men det høje medlemstal var ikke kun et resultat heraf. Der var tale om en støt stigning år for år. Allerede inden krigen var det Lawaetzske rekordtal passeret, og da Beirholm gik af i 1952, kunne han give næsten 1.400 medlemmer videre til sin efterfølger.

Fabrikant Jes Beirholm var sammen med broderen — den senere borgmester — ejer af Beirholms Væverier. Han var født i Vonsild, men en menneskealder for sent til at være sønderjyde efter foreningens gamle definition af begrebet. Hans mor var imidlertid vaskeægte sønderjyde, og hele hendes familie blev udvist i den værste Köller-tid, så han var fortrolig med forholdene i Grænselandet allerede fra barnsben. Som 18-årig meldte han sig ind i Sønderjysk Forening, blev valgt ind i bestyrelsen i 1926 og blev formand i 1935. Hans indstilling var den, at det var lige så vigtigt at værne og udbygge danskheden nord for grænsen som

Jes Beierholm.

at støtte det danske mindretal i Sydslesvig, og han fandt tiden inde til, at Sønderjysk Forening skulle påtage sig en fadderskabsopgave for et sogn i Nordslesvig.

Den, der ikke vil dige, må vige

Der blev i trediverne — navnlig efter nazisternes magt-

overtagelse — sat betydelige pengemidler ind fra tysk side også fra de offentlige kasser til de tyske organisationers arbejde nord for grænsen, så mange af dem, der ikke var alt for grundfæstede i deres danskhed, lod sig lokke over i den tyske lejr af de ikke ubetydeligt økonomiske fordele, det kunne medføre. Det fremkaldte en modoffensiv fra dansk side med dannelsen af Grænseegnenes Danske Samfund og Det Unge Grænseværn. Selv de demokratiske danske partier skabte, ikke mindst takket være den socialdemokratiske folketingsmand I. P. Nielsens utrættelige indsats, en enig front i Sønderjylland mod fortyskningen. I begyndelsen af 1935 eksisterede der Danske Samfund i 32 sogne i Sønderjylland, og syv sønderjyske foreninger havde påtaget sig fadderskaber navnlig i den »truede firkant« øst for Tønder.

Sidst i marts 1935 blev der skabt kontakt mellem ledende danske i Bjolderup Sogn og Beirholm, og på et møde mellem Sønderjysk Forenings forretningsudvalg og et par repræsentanter for Bjolderup enedes man om at bede sønderjydernes gamle fører hjælpe med at bære sagen igennem i Kolding. Endelig skulle bogbinder Fensholts ofte fremsatte ønske om at få H. P. Hanssen til Kolding gå i opfyldelse. På et offentligt møde i Højskolehjemmets store sal, der var fyldt til sidste plads, talte H. P. Hanssen alvorsord til sine landsmænd. Og han fik dem hen, hvor han ville have dem. Han udmaledede den faretruende situation i sin landsdel, og da han sluttede med ordene »Den, der ikke vil dige, må vige!«, ville alle dige.

Der blev kort efter nedsat et udvalg, der skulle tage vare på, at sagen blev løst på en for Kolding by og omegn værdig måde. Udvalget kom bl.a. til at bestå af Jes Beirholm, borgmester Valdemar Juhl, der havde givet tilsagn om et kommunalt bidrag på 1.000 kr., og Fællesorganisationens repræsentant, byrådsmedlem Ejner Christensen, der erklærede, at »vi arbejdere elsker vort land ligeså vel som andre samfundslag, og vi vil gerne være med til at støtte de danske interesser i Søn-

derjylland«. Etableringen af fadderskabet, hvor hele sagsforløbet var nøje tilrettelagt af Beirholm, var vel nok hans svendestykke, hvor det også lykkedes for ham at få inddraget fagbevægelsen i arbejdet.

I 1937 blev det vedtaget at forsøge at få en socialdemokratisk taler, men det er åbenbart blevet ved forsøget, for hverken pastor H. F. Petersen fra Flensborg eller Claus Eskildsen så lidt som Nic. Blædel, Tage Jesen og biskop Noach havde vist deres politiske ståsted i den lejr. Men da foreningen i 1938 fejrede sit 50 års jubilæum, var borgmester Knud Hansen naturligvis med til festen, og i sin tale sagde han henvendt til Bjolderups repræsentanter, at de kunne være sikre på Kolding bys støtte. Han udtalte videre, at han ikke kunne prale af at have været med i det nationale arbejde, men at han havde fuldt det og respekteret det. Efter en omtale af Socialdemokratiets og fagforeningernes arbejde siden 1920 for at samle arbejderne i Sønderjylland, sagde han:

»Det er blevet sagt, at vi opsugede tyskerne og gjorde dem til danske borgere, og jeg tror, at det er rigtigt, at dette arbejde fæstnede danskheden. Men kampen er ikke sluttet. Tyskerne sparer ikke på midlerne, og skal de ikke vinde terræn, må også vi være vågne. De fattige folk må have støtte. Danskheden syd for grænsen er bolværket for den nuværende grænse. Jeg vil ønske, at den kamp, der skal føres, kan føres med åndelige våben, og at den grænse, vi har, kan bevares, så vi ikke skal have grænseflytning ved våbenmagt. Det gode ved grænsen er, at der tales dansk helt derved til. Det er en stor styrke for et land, som har et fremmed element i sig.«

Det var en meget præcis karakteristik af den socialdemokratiske indsats i grænsearbejdet og af partiets holdning til grænseproblemerne.

To år senere blev Jacob Ragne, der var redaktionssekretær på Social-Demokraten, indvalgt i bestyrelsen på forslag af KU's landsformand, adjunkt Karl Olsen,

der i de år var foreningens sekretær. Ragne blev i 1946 efterfulgt af Ejner Christensen, og først det år optræder der en socialdemokrat på talerlisten, nemlig redaktør Frede Nielsen — den senere kirkeminister. At man i denne bevægede tid ønskede at han skulle redegøre for sine synspunkter på grænseproblemerne, der var identiske med den socialdemokratiske ledelses (eller rettere, som den antog som sine) er meget forståeligt. Hvad der er svært at fatte, er imidlertid, at foreningen skulle nærme sig 60 års jubilæet, før den indkaldte en socialdemokratisk taler, og navnlig at man ikke i trediverne følte trang til at få I. P. Nielsen til at fortælle om sit arbejde i Sønderjysk Hjælpefond.

Ser man bort fra, at I. P.'s navn glimrer ved sit fravær, rummer listen over talere i Beirholms tid imidlertid et repræsentativt udvalg af de personer, der gjorde sig gældende i debatten om grænsespørgsmålet på et seriøst plan. Og den linje er i det store og hele blevet fulgt af hans efterfølgere: apoteker Arnold Hansen (1952-64), grosserer Bjarne Vikbjerg (1964-70), ingeniør Orla Petterson (1970-76) og fodspecialist Ruth Carstensen, der stadig er foreningens energiske og initiativrige leder.

I skal ikke blive glemt

I efterkrigsårene rykkede tyngdepunktet for foreningens arbejde — og ikke mindst formandens indsats — helt naturligt mod syd. Efter Tysklands kapitulation i 1945, hvor der herskede katastrofale tilstande syd for grænsen, satte Beirholm sig i spidsen for et hjælpearbejde, der bragte mad, brændsel og tøj til mange nødlidende i Sydslesvig. Han var også medvirkende ved oprettelsen af den sydslesvigske kørselstjeneste og var i nogle år koordinator for denne transportorganisation, der påtog sig en mængde opgaver — bl.a. at overføre de mange barakker, der i de første efterkrigsår blev brugt af de nyoprettede danske skoler i Sydslesvig, indtil de kunne få egentlige skolebygninger.

Sådan begyndte skolearbejdet også i 1946 i Arnæs, som Kolding et par år senere påtog sig fadderskabet for – nu med Bjolderup, der efter krigen kunne stå på egne ben, som partner, og Fadderskabet for Kolding-Bjolderup/Arnæs blev oprettet. Fadderskabet, såvel det oprindelige som det senere trekantede, var et barn af Sønderjysk Forening, men arbejdede frem til 1977 som en selvstændig forening dog i tæt samarbejde med moderforeningen, der ligesom Kolding Byråd udpegede et medlem af bestyrelsen, hvis øvrige syv medlemmer blev valgt på den årlige generalforsamling, der iøvrigt som en fast tradition blev holdt sammen med Sønderjysk Forening. De sidste 13 år af fadderskabsforeningens levetid var Laust Boysen, der fra starten og frem til 1958 havde været leder af skolen i Arnæs, formand for denne forening, og han har siden været medlem af det særlige fadderskabsudvalg under bestyrelsen for Grænseforeningen for Kolding og Omegn, som nu er den gamle hæderkronede sønderjyske forenings officielle navn.

Selvom der, i de godt 40 år fadderskabsforeningen virkede, var et godt og tæt samarbejde mellem de to foreninger, der også i perioder havde flere fælles bestyrelsesmedlemmer end den ene, der var sikret i vedtægterne, følte det alligevel i Sønderjysk Forening som et savn, at foreningen ikke havde det egentlige ansvar for og måske navnlig den direkte kontakt med et fadderskab i Sydslesvig. Som en slags erstatning støttede foreningen årene igennem forskellige sydslesviske institutioner, der havde brug for hjælp til løsning af en konkret opgave. Som det mest prætentiose af disse projekter står vel klokkestablen med sin 270 kg tunge malmklokke, som Arnold Hansen skaffede den danske menighed i Tønning i 1957. Blandt de meget ydmyge noget legetøj, som Bjarne Vikbjerg i 1966 sørgede for, at den nyoprettede danske børnehaven i Humtrup blev forsynet med. Den kontakt, der med denne beskedne gave blev etableret mellem den lille børnehaven nogle km syd for Tønder og Grænsefor-

eningen i Kolding, udviklede sig hurtigt til et nært venskab mellem de danske i Humtrup og Grænseforeningen – og er efterhånden resulteret i et fasttømret og velfungerende fadderskabsarbejde.

I 1920 lovede statsminister Niels Neergaard på sine landsmænds vegne de danske syd for den nye grænse, at de ikke skulle blive glemt. Grænseforeningen for Kolding og Omegn har gennem sit virke i de mange år ydet sit bidrag til, at dette løfte kunne holdes – og til at Koldings borgere ikke skulle glemme deres forpligtelser over for dem syd for landegrænsen, der føler sig som danske.

Litteratur

- Dahl, Svend og Axel Linvald: Sønderjylland. Bd. 1-2. Kbh. 1919.
 Eskesen, Morten: Paa Rejse. Minder og Oplevelser. Kolding, 1907.
 Grænseforeningen for Kolding og Omegn 1888-1988. Kolding, 1988.
 Jessen, Franz v.: Haandbog i det nordslesviske Spørgsmaals Historie. Kbh. 1901.
 la Cour Pedersen, Kr.: Morten Eskesens Saga. Kolding, 1926.
 Mackeprang, M.: Nordslesvig 1864-1909. Kbh. 1910.
 Nielsen, Frede m.fl.: I. P. mindebogen. Sønderborg, 1953.
 Petersen, Jakob: Skamlingsbanken. Kbh. 1943.
 Rerup, Lorenz: Slesvig og Holsten efter 1830. Kbh. 1982.
 Skau, Peder: Minder fra mit Liv og min Tid. Aarhus, 1907.
 Højskolebladet. 1913. Nr. 7 og 8.
 Højskolebladet. 1921. Nr. 43 A. (Mindeskrift om Konrad Jørgensen).
 Sønderjyden. Medlemsblad for »De samvirkende Sønderjydske Foreninger i Danmark«. 1.-27. Årg. 1887-1914. (Den anførte undertitel anvendes fra 3. årg. oktober 1890, hvor en af Koldingforeningens stiftere, gårdejer K. Schmidt i Taps overtog redaktionen).
 Grænseforeningen for Kolding og Omegns arkiv. Kolding Stadsarkiv.
 Optællingslister for Befolkningen den 1st Februar 1880 i Kolding Kjøbstad. Østergade. Kopi i Kolding Stadsarkiv.